

الگوی مسئولیت‌پذیری اجتماعی معلمان ابتدایی

چکیده

مسئولیت اجتماعی معلمان به‌عنوان یکی از عوامل کلیدی در بهبود کیفیت آموزش و ارتقای سطح شهروندی اجتماعی دانش‌آموزان، اهمیت قابل‌توجهی دارد. معلمان نه‌تنها انتقال‌دهنده دانش، بلکه الگوهای اخلاقی و اجتماعی برای نسل آینده محسوب می‌شوند. تربیت معلمان آینده در زمینه «مسئولیت‌پذیری اجتماعی» سبب رشد اخلاق، تعهد اجتماعی، عدالت و رفاه در شهروندان خواهد شد زیرا مخاطب معلمان، دانش‌آموزانی هستند که آینده‌ی کشور را رقم می‌زنند. علیرغم اهمیت مسئولیت‌پذیری اجتماعی معلمان، کمبود مطالعات پژوهشی در این زمینه در نظام آموزش و پرورش کشور کاملاً محسوس است. این پژوهش باهدف ارائه الگوی ارتقای مسئولیت‌پذیری اجتماعی معلمان دوره ابتدایی انجام شد. پژوهش از نوع کیفی بوده و برای جمع‌آوری داده‌های کیفی، با استفاده از روش نمونه‌گیری گلوله برفی و با توجه به اصل اشباع با ۱۲ نفر از متخصصین مصاحبه نیمه ساختاریافته انجام شد. در تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه، از روش تحلیل مضمون استفاده شد. در تحلیل داده‌ها ۳۴ مضمون پایه و ۹ بعد به‌عنوان مضامین پیش سازمان دهنده به دست آمد. نتایج حاصل از تحلیل مضمون نشان داد ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی معلمان، شامل مسئولیت‌پذیری تعاملی، شغلی، جامعه‌محور، اخلاقی، آموزشی، دینی، تربیتی، فرهنگی و سلامت‌محور است. ایجاد الگوی جامع و کاربردی زمینه ساز بهبود کیفیت آموزشی و تربیتی مقطع ابتدایی خواهد بود.

کلیدواژه: مسئولیت‌پذیری اجتماعی، الگوی کیفی، معلمان ابتدایی، تحلیل مضمون

مقدمه

در اغلب جوامع امروز نهادهای آموزش و پرورش ابزارهای مهم تحقق اهداف و مقاصد اجتماعی به شمار می‌روند و انتظار می‌رود که موجبات رشد و توسعه اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه را فراهم سازد. پاسخگویی به این انتظارات دامنه گسترده‌ای از کارکردها را برای آموزش و پرورش به وجود می‌آورد. لذا نظام آموزش و پرورش دارای مسئولیت خطیری است زیرا نسل مهم هر جامعه توسط آموزش و پرورش تربیت می‌شوند که معلمان به‌عنوان هسته اصلی این نهاد مهم، وظیفه تعلیم و تربیت دانش‌آموزان را بر عهده‌دارند (کوئلهو^۱، ۲۰۲۳).

مسئولیت‌پذیری اجتماعی به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های کلیدی در ارتقای کیفیت نظام‌های آموزشی و توسعه پایدار جوامع شناخته می‌شود. معلمان ابتدایی، به‌عنوان نخستین حلقه‌های مهم در چرخه تربیت و آموزش نسل‌های آینده، نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌دهی به نگرش‌ها، رفتارها و ارزش‌های اجتماعی دانش‌آموزان دارند. ارتقای مسئولیت‌پذیری اجتماعی در میان این معلمان می‌تواند به تقویت فرهنگ همبستگی، همکاری و مشارکت اجتماعی در مدارس و جامعه گسترده‌تر منجر شود. مفهوم مسئولیت‌پذیری اجتماعی در بین معلمان مدارس ابتدایی جزء حیاتی یک رویکرد آموزشی جامع و کل‌نگر است و به‌عنوان یک بعد اخلاقی، بازتابی از پیوند ایجادشده بین جامعه و سازمان است. توجه به نظریه‌های پیرامون مسئولیت اجتماعی مثل تئوری انتخاب به‌عنوان یک نظریه آموزشی- تربیتی؛ مسئولیت‌پذیری انسان را تنها راه‌حل مشکلات آدمی عنوان می‌کند.

ارتقای مسئولیت‌پذیری اجتماعی معلمان ابتدایی به دلایل مختلف حائز اهمیت است. معلمان ابتدایی نقش کلیدی در شکل‌گیری شخصیت و هویت اجتماعی کودکان دارند و می‌توانند الگوی الهام بخشی برای شهروندان مسئول، متعهد و فعال در آینده باشند و ارزش‌ها را به‌طور مؤثر به دانش‌آموزان منتقل کنند. دانش‌آموزانی که مسئولیت‌پذیر هستند بیشتر به محیط‌زیست، رعایت حقوق دیگران و منافع جمعی توجه می‌کنند. معلم مسئولیت‌پذیر با مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی و آگاهی‌رسانی در مورد مسائل مهم اجتماعی می‌تواند اعتماد و همکاری جامعه را جلب کرده و باعث تقویت ارتباط مدرسه و جامعه شود و در تحقق هر چه‌بهرتر توسعه اهداف اجتماعی و تصمیم‌گیری‌های مؤثر در جامعه نقش ایفا کند. معلمانی که مسئولیت‌پذیری اجتماعی بالایی دارند، بیشتر به نیازهای دانش‌آموزان توجه کرده و تلاش می‌کنند تا آموزش‌های خود را با این نیازها هماهنگ کنند و این امر موجب افزایش انگیزه و علاقه به یادگیری و بهبود عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان نیز می‌شود. وجود هزاران معلم و ارتباط با میلیون‌ها دانش‌آموز در سراسر کشور، تأکید بر انجام پژوهشی باهدف شناسایی مؤلفه‌های مؤثر بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی معلمان و ارائه الگویی جهت تقویت آن را آشکار می‌کند؛ این در حالی است که عمده پژوهش‌های صورت گرفته راجع به مسئولیت‌پذیری اجتماعی در سازمان‌ها و مدیران بوده و فقدان مطالعات پژوهشی در این زمینه در نظام آموزش و پرورش کشور کاملاً محسوس است و علیرغم نقش بسیار مهم معلمان، تاکنون پژوهش جامعی در این حوزه صورت نگرفته است. با توجه به توضیحات ارائه‌شده این پژوهش باهدف ارائه الگوی ارتقای مسئولیت‌پذیری اجتماعی معلمان دوره ابتدایی انجام‌شده است تا به دو سؤال مهم پاسخ دهد: ۱- شاخص‌های هر بعد از الگوی ارتقای مسئولیت‌پذیری اجتماعی معلمان دوره ابتدایی کدام است؟ ۲- ابعاد الگوی ارتقای مسئولیت‌پذیری اجتماعی معلمان دوره ابتدایی کدام است؟

¹ Coelho

ادبیات پژوهش

مسئولیت‌پذیری اجتماعی^۲ عاملی برای ارضای نیازهای اعضای جامعه و در نتیجه همبستگی و انسجام اجتماعی است (هالکوس و نومیکوس^۳، ۲۰۲۱). مسئولیت اجتماعی عبارت است از: فرآیندی که اهداف، اعمال و پیامدها را بر اساس دانش موجود، اصول اخلاقی که رفتار انسانی و اجتماعی را هدایت می‌کند، به رسمیت شناختن برابری افراد، ادغام می‌کند. این مسئولیت، دلالت بر این دارد که همه افراد در قبال جامعه مسئول هستند (فتحی و طالونی، ۱۴۰۲).

گرو الکالده^۴ و همکاران (۲۰۲۴) در پژوهش خود به بررسی ارتباط آموزش مهارت‌های دیجیتال و آموزش مهارت‌های اجتماعی و تأثیر آن بر مسئولیت اجتماعی معلمان پرداختند و به این نتیجه رسیدند که آموزش مهارت‌های اجتماعی بر مسئولیت اجتماعی معلمان تأثیر دارد.

دمورائیس آبراهائو^۵ و همکاران (۲۰۲۴) در پژوهش خود به بررسی ضعف‌های مدیران آموزشی در انتقال حس مسئولیت‌پذیری اجتماعی پرداختند و نتیجه گرفتند که در کنار ویژگی‌های فردی معلمان، آموزش نیز نقش مهمی در مسئولیت‌پذیری اجتماعی آن‌ها دارد.

هدی السعید^۶ (۲۰۲۲) در پژوهشی با عنوان نقش مدارس آموزش دولتی در توسعه مسئولیت اجتماعی در پرتو روندهای جهانی معاصر نشان داد که واقعیت نقش مدارس آموزش دولتی در توسعه مسئولیت اجتماعی در محدوده کاملاً موافق است. بعد وفاداری و مسئولیت ملی در رتبه اول قرار گرفت و بالاترین امتیاز آن، مراقبت مستمر معلمان زن برای درک اهمیت وحدت ملی در بین همه افراد جامعه توسط دانش‌آموزان بود.

کلیگر و پوکر^۷ (۲۰۲۰) در مطالعه‌ای با عنوان آموزش معلمان برای مسئولیت اجتماعی در سطح سیستم آموزشی ایده‌هایی را از قبیل جذب و استخدام معلمان با مسئولیت‌پذیری که عامل تغییر باشند، ادغام رویکردهای مختلف آموزشی، اجازه به معلمان در راستای ادغام نظریه‌های آموزش رسمی و غیررسمی در مقابله کردن با چالش‌ها و در نهایت افزایش همکاری بین مدارس و اجتماع آن‌ها ارائه داده است.

پژوهش هریس، لانگ، یاتس و گاروک^۸ (۲۰۱۹) با عنوان ترکیب اخلاق با مسئولیت اجتماعی در آموزش نشان داد که ترکیب اخلاق حرفه‌ای با مسئولیت اجتماعی می‌تواند بهره‌وری دانش‌آموزان را بهبود بخشد.

² social responsibility

³Halkos & Nomikos

⁴ Guerrero Elecalde

⁵ de Moraes Abrahão

⁶ Huda Alsaeed

⁷ Klieger and Pooker

⁸ Harris A, Lang M, Yates D, Kruck K

احمدی، نوه ابراهیم و عباسیان (۱۴۰۲) پس از اجرای پژوهشی با عنوان تبیین رابطه بین هوش اخلاقی مدیران با دل‌بستگی شغلی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی معلمان نشان دادند که بین هوش اخلاقی و مؤلفه‌های آن با مسئولیت‌پذیری اجتماعی رابطه مثبت و معنادار وجود دارد؛ به‌گونه‌ای که بیشترین همبستگی بین مؤلفه‌های دلسوزی و بخشش هوش اخلاقی با مسئولیت‌پذیری اجتماعی، به دست آمد. همچنین بین هوش اخلاقی مدیران و مؤلفه‌های آن با دل‌بستگی شغلی معلمان نیز رابطه مثبت وجود دارد.

بارخدا، احمدحیدری و شیربیگی (۱۴۰۱) در مطالعه‌ای با عنوان مسئولیت‌پذیری اجتماعی در تلقی معلمان و مدیران نشان داد ادراک مسئولیت‌پذیری توسط معلمان و مدیران شامل ۴۷ مضمون فرعی و ۷ مضمون اصلی که شامل مسئولیت‌پذیری نسبت به سازمان، مسئولیت‌پذیری نسبت به مسائل اجتماعی، مسئولیت‌پذیری در قبال نقش‌های مختلف اجتماعی دانش‌آموزان، مسئولیت‌پذیری نسبت به والدین، مسئولیت‌پذیری در قبال گروه، مسئولیت‌پذیری اخلاقی و مسئولیت‌پذیری فردی هست.

قموشی، میرکمالی و احتشام (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان رابطه کانون کنترل و مسئولیت‌پذیری اجتماعی با میانجیگری اخلاق حرفه‌ای در بین معلمان ابتدایی شهرری نشان داد که از میان مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای، مؤلفه عدالت و مؤلفه مسئولیت قابلیت پیش‌بینی مسئولیت‌پذیری اجتماعی را داشته است. همچنین اخلاق حرفه‌ای به‌طور مستقیم بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی تأثیرگذار بوده است.

تقی پور و کوچ پی ده (۱۴۰۰) در مطالعه‌ای به شناسایی عوامل تأثیرگذار بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانش‌آموزان متوسطه شهرستان نوشهر پرداخت که منجر به شناسایی عوامل عزت‌نفس، احساس تعلق، احساس امنیت، تعهد درونی، تعهد بیرونی شد.

بارخدا و احمد حیدری (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان مسئولیت‌پذیری اجتماعی راهی برای اثربخشی مدارس نشان داد که مسئولیت‌پذیری اجتماعی رابطه مثبت و معناداری با اثربخشی مدارس دارد و در این راستا می‌توان ادعا کرد هرچه معلمان و کادر اجرایی مدارس مسئولیت‌پذیرتر باشند به همان میزان اثربخشی در مدارس به دست خواهد آمد. در رابطه با وضعیت ابعاد مسئولیت‌پذیری نیز ارزش و اهمیت ابعاد در دیدگاه معلمان به ترتیب شامل ابعاد اخلاقی، اقتصادی، اجتماعی و قانونی است.

بازپه‌وری (۱۳۹۸) پیش‌بینی روابط اجتماعی معلمان بر اساس ابعاد مسئولیت‌پذیری را بررسی کرد و نشان داد که بین مهارت‌های مدیریتی مدیر، مسئولیت‌پذیری معلمان و روابط اجتماعی آنان رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد. همچنین ابعاد مسئولیت‌پذیری معلمان (قانونی، اقتصادی، اخلاقی، دوستانه و سازمانی) قابلیت پیش‌بینی میزان روابط اجتماعی آنان را دارد.

احمدی زمانی، گودرزی و نیکو دیالمه (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان مرور سیستماتیک عوامل مؤثر بر مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان با تأکید بر نقش مدرسه بیانگر این موضوع است که محیط بیرونی شامل محیط خانواده، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی با تأثیرگذاری بر محیط درونی ویژگی‌های شخصی - وراثتی فرد، زمینه‌ساز بروز مسئولیت‌پذیری خواهد شد.

پودینه، حسین قلی زاده و مهران (۱۳۹۷) در مطالعه‌ای با عنوان مسئولیت‌پذیری اجتماعی مدرسه؛ مطالعه موردی دو مدرسه متوسطه دخترانه شهر مشهد باهدف بررسی چگونگی تحقق مسئولیت‌پذیری اجتماعی نشان داد که توجه به ابعاد اجتماعی-سیاسی، اخلاقی-فرهنگی و قانونی بیش از ابعاد زیست‌محیطی و اقتصادی بوده است.

چارچوب نظری

مطالعه ادبیات پژوهش علاوه بر اینکه برای آگاهی از چگونگی و چرایی پدیده‌ها مؤثر واقع می‌شود، استفاده‌های بسیار مهم دیگری دارد. شناخت بهتر از موضوع، تنظیم سؤالات در مرحله جمع‌آوری داده‌ها، استفاده در مصاحبه و کدگذاری، راهنمای نمونه‌گیری نظری، اعتبار بخشیدن به یافته‌های تحقیق از سایر مزایای مطالعه ادبیات پژوهش محسوب می‌شود.

اندکی تأمل در تعریف واژه مسئولیت‌پذیری، ابعاد فردی و اجتماعی موجود در آن را به‌وضوح نشان می‌دهد. در بعد فردی آن ارضا نیازهای فرد است که عامل اساسی و لازم در جهت خشنودی آدمی است و دیگری نتایج رفتارهای خود هست. عدم توجه به نیازها و خواسته‌های دیگران روابط اجتماعی را تخریب می‌کند، روابطی که انسان‌ها برای مسئولیت‌پذیری به‌عنوان شاخص بهزیستی روان‌شناختی هم در معنای فردی و هم در معنای اجتماعی به آن نیاز دارند.

در یک جمع‌بندی در خصوص ادبیات تحقیق می‌توان گفت که تحقیقاتی در زمینه^۹ مسئولیت‌پذیری اجتماعی صورت پذیرفته است که با توجه به نوع نگاه و شرایط و مقتضیاتی که مطالعات در آن انجام‌شده ابعاد و مؤلفه‌های مختلفی مورد شناسایی قرار گرفته‌اند؛ اما با نگاهی دقیق به این مطالعات آشکار می‌شود که تفاوت مؤلفه‌ها تحت موقعیت‌های متفاوت است و نیازمند به الگوی خاص هست.

روش تحقیق

این پژوهش باهدف شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های ارتقای مسئولیت‌پذیری اجتماعی معلمان دوره ابتدایی بر اساس روش تحلیل مضمون براون و کلارک^۹ (۲۰۰۶) انجام شد. داده‌ها از طریق مصاحبه نیمه ساختاریافته و رسیدن به اشباع نظری گردآوری شد. جامعه‌ی آماری این پژوهش را ۱۲ نفر از متخصصان و خبرگان در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی به روش گلوله برفی با صلاحیت‌های مدنظر از قبیل عضویت در هیئت‌علمی دانشگاه و داشتن تألیفات علمی مرتبط با مسئولیت اجتماعی تشکیل دادند. تحلیل مضمون، روشی است که به‌منظور شناخت، تحلیل و گزارش الگوی موجود در داده‌های کیفی مورد استفاده قرار می‌گیرد. در نظریه‌پردازی کیفی، تلفیق داده‌ها از اهمیت زیادی برخوردار است.

مرحله اول در روش تحلیل مضمون براون و کلارک (۲۰۰۶) دارای سه‌گام اصلی است. گام‌های اصلی در این مرحله شامل آشنا شدن با داده‌ها، ایجاد کدهای اولیه و کدگذاری و جستجو و شناخت مضامین است. در ادامه به توضیح گام‌ها پرداخته می‌شود.

در گام اول پژوهشگر مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته با افراد مشارکت‌کننده را به‌صورت متن آماده کرد و در هنگام تبدیل صوت‌ها به متن، یک‌بار به‌صورت کامل داده‌های مصاحبه‌ها را مرور کرد. ضمناً بار دیگر کل سؤالات مصاحبه را به‌صورت تفکیکی برای تمامی افراد مشارکت‌کننده استخراج و مطالعه نمود. بدین‌صورت، در جمع‌آوری و تدوین داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها درگیری کامل داشت.

گام دوم، پس از مطالعه داده‌ها آغاز شد. در این گام ایجاد کدهای اولیه از داده‌ها به دست می‌آید. کدها به داده‌های متنی و قسمت‌های فهمیدنی و استفاده‌پذیر مانند بند، عبارت، کلمه یا سایر معیارهایی که برای تحلیل خاص لازم است، تقسیم می‌شوند. کدهای موجود در چارچوب کدگذاری، باید حدومرز کاملاً مشخص و تعریف‌شده‌ای داشته باشد به‌گونه‌ای که تغییرپذیر و یا تکراری نباشد. کدها طوری انتخاب شدند تا از کدگذاری هر جمله از متن اصلی، اجتناب شود. در مجموع تعداد ۶۷۳ کد اولیه از مجموع مصاحبه‌ها استخراج شد. کدهای اولیه از ۶۷۳ به ۳۴۶ تقلیل یافت.

گام سوم، بعد از آن که همه داده‌ها، کدگذاری اولیه و گردآوری شد فهرستی طولانی از کدهای مختلف در مجموع داده‌ها، به‌دست‌آمده و کدهای مختلف در قالب مضامین مرتب می‌شوند. اساساً در این مرحله، کدها تجزیه و تحلیل می‌شود.

^۹. Braun and Clarke

درگاه چهارم، مضامین شناخته‌شده، منبع اصلی تشکیل شبکه‌های مضامین است. در این مرحله، مشخص شد که برخی مضامین پیشنهادشده، مضمون نبوده و یا برخی مضامین باهمدیگر همپوشانی دارند. داده‌های درون هر مضمون طوری انتخاب شدند که به لحاظ معنی و مفهوم، باهم انسجام و همخوانی داشته و درعین‌حال تمایزات واضح و مشخصی میان مضامین مختلف وجود داشته باشد. مضامین تحت هر شبکه باید به تعداد مناسب و مرتبط با موضوع و مشابه هم باشد.

در گام پنجم هنگامی که پژوهشگر به شبکه مضامین رضایت بخشی رسید، مضامین پیشنهادشده را جهت تحلیل داده‌ها تعریف و تعدیل کرده و داده‌ها را بر اساس آن تحلیل کرده و شبکه‌های مضامین رسم شده، بررسی و تجزیه و تحلیل شد. بعد از ایجاد شبکه‌های مضامین، پژوهشگر مجدداً به متن اصلی مراجعه و آن را به کمک این شبکه‌ها تفسیر کرد.

در گام ششم، تحلیل و تدوین گزارش نهایی تحقیق، صورت گرفت. هدف از نوشتن تحلیل مضمون این است که پیچیدگی در داده‌ها، طوری بیان شود که خواننده درباره اعتبار و صلاحیت تحلیل پژوهشگر، متقاعد شود. استنتاج‌های شبکه‌ها، همراه با نظریه‌های مرتبط با آن، برای تبیین مضامین، مفاهیم، الگوها و ساختارهای برجسته به دست آمده، استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

در این بخش به یافته‌های پژوهش مطابق با اهداف و سؤالات پرداخته می‌شود. سؤال اول پژوهش عبارت است از شاخص‌های هر بعد از الگوی ارتقا مسئولیت‌پذیری اجتماعی معلمان دوره ابتدایی کدام است؟

بر اساس روش‌شناسی پژوهش، تعداد ۱۲ مصاحبه نیمه ساختاریافته صورت پذیرفت. در مجموع تعداد ۶۷۳ کد اولیه از مجموع مصاحبه‌ها استخراج شد. کدهای اولیه از ۶۷۳ به ۳۴۶ تقلیل یافت و درنهایت تعداد ۳۴۶ کد ثانویه وارد فرآیند تحلیل شدند.

جدول ۱. مقایسه تعداد کدهای اولیه و ثانویه در فرآیند تحلیل کیفی

ردیف	علامت اختصاری	تعداد کد اولیه	تعداد کد ثانویه
۱	م ۱	۸۲	۴۶
۲	م ۲	۳۸	۱۸
۳	م ۳	۵۶	۲۶
۴	م ۴	۷۶	۴۸

۵	م ۵	۳۱	۱۳
۶	م ۶	۴۲	۱۹
۷	م ۷	۵۴	۳۰
۸	م ۸	۱۰۷	۶۱
۹	م ۹	۴۵	۲۲
۱۰	م ۱۰	۴۱	۱۷
۱۱	م ۱۱	۴۷	۲۲
۱۲	م ۱۲	۵۴	۲۴

جدول ۲. نمونه‌هایی از مضامین اولیه مستخرج از کدهای ثانویه

جدول ۳. نمونه متن مصاحبه‌ها و کدهای استخراج‌شده

کد معنایی	منبع	متن مصاحبه
اخلاق حرفه‌ای	م ۱	به نظر من معلمی می‌تواند دارای مسئولیت‌پذیری باشد که بتواند اخلاق حرفه‌ای شغل خود را رعایت کند. منظور من از اخلاق حرفه‌ای این است که ارتباط درستی با دانش‌آموزان داشته باشد، ارتباط درستی با اولیا و درنهایت با کادر مدرسه و حوزه ستادی داشته باشد. داشتن اخلاق حرفه‌ای بر اساس چارچوب و ضوابط از یک معلم می‌تواند یک انسان مسئولیت‌پذیر بسازد.

مضامین اولیه	کدهای ثانویه
مسئولیت‌پذیری در برابر دانش‌آموزان ارتباط مؤثر با دانش‌آموزان، حمایت از منافع دانش‌آموزان، توجه به خلاقیت دانش‌آموزان، ارتباط پویا با دانش‌آموزان، استمرار ارتباط با دانش‌آموزان، آموزش صحیح به دانش‌آموزان، شناخت حقوق و ویژگی‌های دانش‌آموزان، دقت در انتخاب محتوای آموزشی، ارتقای مهارت‌های ارتباطی دانش‌آموزان، تعامل سازنده و مثبت با دانش‌آموزان، توجه به پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان	
مسئولیت‌پذیری در برابر همکاران رفتار انسانی و مناسب با همکاران، ارتباط مؤثر و درک همکاران، کمک به همکاران، ایجاد فضای صمیمی بین همکاران، همدلی بین همکاران، ارتقای دانش معلمان، تلاش در جهت ایجاد اعتماد بین همکاران	
مسئولیت‌پذیری در برابر خانواده‌ها ارتباط و تعامل سازنده با اولیا، برگزاری جلسات باکیفیت آموزش اولیا، آموزش اولیا، اطلاع‌رسانی به والدین، توجه به نظرات اولیا، درگیر کردن والدین در فرآیند یادگیری، تلاش در جهت ارتقای ارتباط والدین و دانش‌آموزان	
تعهد شغلی آگاهی نسبت به رسالت معلمی، استفاده صحیح از منابع برای ارتقای عملکرد شغلی، تلاش شغلی و سازمانی، اختصاص زمان کافی برای شغل، دغدغه مندی معلم، کارایی و اثربخشی، تعهد معلمان، کارایی مدرسه، توجه به باورها و ارزش‌ها، تعهد عملی، منظم بودن، عدم فرسودگی شغلی، تعهد و اخلاق حرفه‌ای، تعهد به جامعه، تعهد به مدرسه، تعهد سازمانی، وظیفه مداری، قانون مهدی، وظیفه‌شناسی، تعهد اخلاقی	
اشاعه دانش انتقال دانش با همکاران، اثربخشی بر محیط، دغدغه معلمان، معلم در نقش رهبری، انتقال تجربه به همکاران، شرکت در دوره‌های ضمن خدمت، مشارکت با همکاران	
تخصص گرایی عدم چندشغله بودن معلمان، عمل‌گرایی معلمان، توجه به روش تدریس معلمان، کارآمدی در حیطه تخصصی، توجه به زمینه یادگیری، همه‌جانبه نگری، کشف استعدادها، موقعیت‌شناسی معلم، توجه به تفاوت‌های فردی	
انگیزه شغلی انگیزه معلمان، انگیزه تدریس، ضرورت آموزش دیدن معلمان، دغدغه مهدی، افزایش امنیت شغلی، یادگیری سازمانی، معیشت معلمان، تشویق معلمان، شأن اجتماعی، سازگاری شغلی، پاسخگویی به نیازهای معلم، امید داشتن به شغل	
هنجارهای اجتماعی م ۲ جدای از مسائل مربوط به شغل، معلم باید اجتماع را در نظر بگیرد، معلم با توجه به شخصیت اجتماعی خود باید هنجارهای اجتماعی را ابتدا خود رعایت کند و درنهایت به دانش‌آموزان نیز این موارد را آموزش دهد. حالا می‌تواند این آموزش به‌صورت مستقیم باشد یا به‌صورت غیرمستقیم.	
مشارکت با همکاران م ۳ من اعتقاددارم، مدرسه یک محیط اجتماعی است که مسئولیت‌های مختلفی در آن هست. مسئولیتی که من می‌بینم برخی به آن بی‌توجه هستند، مسئولیت در قبال همکاران هست.	

کمتر معلمان در زمین‌های مختلف علمی و تخصصی با یکدیگر مشارکت دارند و به نظر می‌رسد که ساعت‌های تفریح و استراحت و برگزاری دوره‌های آموزشی درون مدرسه‌ای می‌تواند به افزایش مشارکت همکاران با یکدیگر کمک کند.	
تعهد شغلی در حیطه معلمی، مساوی با مسئولیت‌پذیری شغلی است. معلمی که تعهد داشته باشد، حتماً مسئولیت‌پذیر هم هست. معلمی که سال‌هاست هنوز با روش‌های قدیمی تدریس می‌کند و هیچ آموزشی ندیده است، از نظر بنده مسئولیت‌پذیر نیست. آموزش دیدن به صورت مستمر جز مسئولیت‌های معلمی است و یک کار بیهوده و یا حتی یک کار اضافی نیست.	آموزش مستمر م ۴
داشتن وجدان کاری خود می‌تواند منجر به مسئولیت‌پذیری شود. اینکه معلم دارای اخلاق حسنه باشد و این اخلاق را بتواند در قالب وجدان کاری به نمایش بگذارد، مسئولیت‌پذیری او را افزایش می‌دهد. مثلاً معلمی که با وجدان کاری سر موقع و حتی زودتر به کلاس می‌رود و دیرتر از ساعت معمول از کلاس خارج می‌شود، حتماً مسئولیت‌پذیری بیشتری نسبت به کسی دارد که به این امر توجهی ندارد.	وجدان کاری م ۵
به نظرم آموزش‌های نوین و جدید می‌تواند در قالب مسئولیت‌پذیری‌های معلمی شکل بگیرد، مثلاً آموزش نگهداشت محیط‌زیست، آموزش شهروندی و	اهمیت به محیط‌زیست م ۶
تعامل صحیح و در چهارچوب قانونی و اخلاقی جز مسئولیت‌پذیری همکاران و معلمان است، علی‌الخصوص در مدرسی که همکاران از دو جنس هستند، می‌تواند این هم در قالب مسئولیت‌پذیری اجتماعی و اخلاقی تعریف شود.	تعامل سازنده و مؤثر با همکاران م ۷
هر عملی نیاز به انگیزه دارد. حالا انگیزه می‌تواند درونی یا بیرونی باشد. معلمی که دارای انگیزه باشد، مسئولیت‌های خود را بهتر انجام می‌دهد.	انگیزه معلمان م ۸
تمام کار معلم در کلاس تدریس است و مسئولیت معلم در کلاس با تدریس شناخته می‌شود؛ بنابراین داشتن تدریس فعال و تروتمیز و اثربخش، جز مسئولیت‌پذیری معلمان است.	تدریس فعال م ۹
همه آن چیزی که وظیفه معلمی است را می‌توان مسئولیت‌های او دانست.	وظیفه‌شناسی م ۱۰

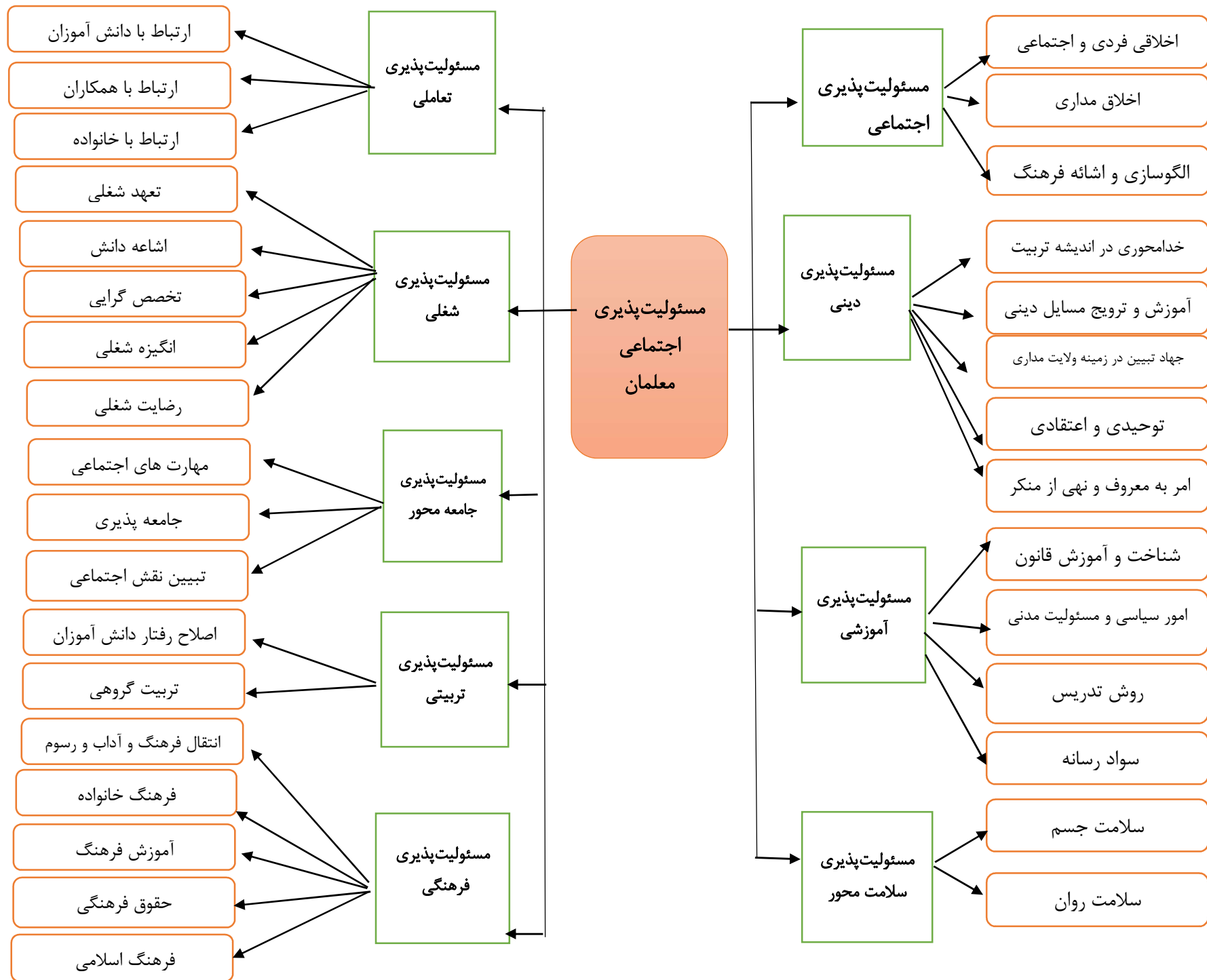
والدین از عناصر اثربخش در فرآیند آموزشی در مدرسه هستند. از جمله مسئولیت‌های معلمان ارتباط مؤثر و مفید در چارچوب قانونی و اخلاقی با اولیا است و معلمی که بتواند این مسئولیت را به‌خوبی انجام دهد به نظر می‌رسد تدریس بهتری نیز خواهد داشت.	م ۱۱	تعامل سازنده و مؤثر با اولیای دانش‌آموزان
اصول اخلاقی و مسئولیت‌پذیری اخلاقی، جز لاینفک شغل معلمی است.	م ۱۲	ارزش‌های اخلاقی

مجموع کدهای ثانویه به‌دست‌آمده از فرآیند تحلیل، به ۳۴ مضمون اولیه مسئولیت‌پذیری در برابر دانش‌آموزان، مسئولیت‌پذیری در برابر همکاران، مسئولیت‌پذیری در برابر اولیای دانش‌آموزان، تعهد شغلی، اشاعه دانش، تخصص‌گرایی، انگیزه شغلی، رضایت شغلی، مهارت‌های اجتماعی، جامعه‌پذیری، نقش اجتماعی، ویژگی اخلاقی، اشاعه اخلاق، الگوی رفتاری، آموزش فرهنگ، آموزش قانون، آموزش سیاسی، روش تدریس و سواد رسانه‌ای، خدامحوری در اندیشه و رفتار، آموزش و ترویج مسائل دینی، ولایت مداری، توحیدی و اعتقادی، تربیت دینی، تغییر و اصلاح رفتار، تربیت گروهی، امر به معروف و نهی از منکر، آموزش فرهنگ، حقوق فرهنگی، فرهنگ اسلامی، فرهنگ خانواده، آداب و رسوم، انتقال فرهنگ، سلامت جسم و سلامت روان دسته‌بندی شد؛ بنابراین شاخص‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی معلمان دوره ابتدایی، مشخص شد.

برای پاسخ گویی به سؤال دوم پژوهش، ابعاد الگوی ارتقای مسئولیت‌پذیری اجتماعی معلمان دوره ابتدایی کدام است؟ از روش براون و کلارک (۲۰۰۶) گام‌های ۴ تا ۶ استفاده شد. ابتدا در گام چهارم این روش به ترسیم شبکه‌ای مضامین پرداخته شد. سپس پژوهشگر به شبکه مضامین رضایت بخشی رسیده و مضامین پیشنهادشده جهت تحلیل داده‌ها را تعریف و تعدیل و داده‌ها را بر اساس آن‌ها تحلیل کرد. در این گام، شبکه‌های مضامین رسم شده، بررسی و تجزیه و تحلیل شد. بعد از آن که مجموعه کاملی از مضامین نهایی، فراهم شد در این مرحله، تحلیل و تدوین گزارش نهایی تحقیق، صورت گرفت. هدف از نوشتن تحلیل مضمون این است که حکایت کامل و پیچیده موجود در داده‌ها را به‌گونه‌ای بیان شود که خواننده درباره اعتبار و صلاحیت تحلیل پژوهشگر، متقاعد شود. در آخرین گام، استنتاج‌های همه شبکه‌ها، همراه با نظریه‌های مرتبط با آن‌ها، به‌طور خلاصه، برای تبیین مضامین، مفاهیم، الگوها و ساختارهای برجسته به‌دست‌آمده از متن استفاده می‌شود. هدف از این کار، بررسی مجدد سؤالات تحقیق و علایق نظری نهفته در آن‌هاست تا با بحث و بررسی عمیق الگوهای به‌دست‌آمده از تشریح متن، به سؤالات اصلی تحقیق پاسخ داده شود. بر اساس تحلیل کدهای اولیه و ثانویه و فرآیند تحلیل مضمون بر اساس مدل براون و کلارک (۲۰۰۶)، ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی معلمان، شامل مسئولیت‌پذیری ارتباطی، شغلی، جامعه‌محور، اخلاقی، آموزشی، دینی، تربیتی، فرهنگی و سلامت‌محور به دست آمد.

الگوی اولیه ارتقای مسئولیت‌پذیری اجتماعی معلمان مبتنی بر هدف پژوهش حاضر به‌صورت زیر ارائه می‌گردد.

شکل ۱. الگوی اولیه ارتقای مسئولیت‌پذیری پذیری اجتماعی معلمان دوره ابتدایی

بحث و نتیجه گیری

مسئولیت‌پذیری اجتماعی معلمان ابتدایی تحت تأثیر مجموعه‌ای از عوامل فردی، سازمانی و اجتماعی است که در قالب یک الگوی فراگیر قابل‌شناسایی و ارتقا هست. به‌طور خاص، عواملی مانند مهارت‌های ارتباطی، حمایت‌های مدیریتی و فرهنگ جامعه نقشی کلیدی در تقویت رفتارهای مسئولانه و تعهد معلمان نسبت به جامعه ایفا می‌کند. نتایج پژوهش حاضر نشان داد که ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی معلمان دوره ابتدایی، شامل مسئولیت‌پذیری ارتباطی، شغلی، جامعه‌محور، اخلاقی، آموزشی، دینی، تربیتی، فرهنگی و سلامت‌محور است. این یافته‌ها همسو با نظریه‌های روان‌شناسی اجتماعی و مدیریت آموزشی است که بر نقش محیط و بستر اجتماعی در شکل‌دهی رفتارهای فردی تأکید دارند.

علاوه بر این، ایجاد فضای همدلی و تعامل سازنده در مدرسه، موجب ارتقای حس تعلق و انگیزه معلمان برای مشارکت فعالانه در فعالیت‌های اجتماعی می‌شود. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که معلمان هنگامی مسئولیت‌پذیری اجتماعی را بهتر می‌پذیرند که در یک محیط حمایتی قرار داشته و فرصت تعامل با دانش‌آموزان، والدین و جامعه پیرامون برای آنان فراهم باشد. این موضوع اهمیت سیاست‌گذاری‌های آموزشی و ارتقای فرهنگ‌سازمانی مدارس را در جهت افزایش مشارکت اجتماعی معلمان برجسته می‌کند. بنابراین، الگوی پیشنهادشده نه‌تنها به شناسایی عوامل مؤثر کمک می‌کند، بلکه مسیرهای عملی را برای مداخلات هدفمند در جهت ارتقای مسئولیت‌پذیری اجتماعی معلمان ارائه می‌دهد که می‌تواند در سطح وسیع‌تری در نظام آموزش ابتدایی کشور اجرا شود.

بعد تعاملی مسئولیت‌پذیری اجتماعی شامل ارتباط با دانش‌آموزان، همکاران و خانواده‌ها بود که با نتایج بارخدا، احمدحیدری و شیربیگی (۱۴۰۱) در مطالعه‌ای با عنوان مسئولیت‌پذیری اجتماعی در تلقی معلمان و مدیران نشان داد ادراک مسئولیت‌پذیری توسط معلمان و مدیران شامل مسئولیت‌پذیری نسبت به سازمان، مسئولیت‌پذیری نسبت به مسائل اجتماعی، مسئولیت‌پذیری در قبال نقش‌های مختلف اجتماعی دانش‌آموزان، مسئولیت‌پذیری نسبت به والدین، مسئولیت‌پذیری در قبال گروه، مسئولیت‌پذیری اخلاقی و مسئولیت‌پذیری فردی هست، همسوست.

بعد مسئولیت‌پذیری شغلی شامل تعهد شغلی، رضایت شغلی، انگیزه شغلی، رشته تخصصی، اشاعه دانش بود که با نتایج تقی پور و کوچ پی ده (۱۴۰۰) به شناسایی عوامل تأثیرگذار بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانش‌آموزان متوسطه شهرستان نوشهر پرداخت که منجر به شناسایی عوامل عزت‌نفس، احساس تعلق، احساس امنیت، تعهد درونی، تعهد بیرونی شد، همسوست.

بعد مسئولیت‌پذیری جامعه‌محور شامل مهارت اجتماعی، جامعه‌پذیری و تبیین نقش اجتماعی است که با نتایج کلیگر و پوکر (۲۰۲۰) در مطالعه‌ای با عنوان آموزش معلمان برای مسئولیت اجتماعی در سطح سیستم آموزشی ایده‌هایی را از قبیل جذب و استخدام معلمان با مسئولیت‌پذیری که عامل تغییر باشند، ادغام رویکردهای مختلف آموزشی، اجازه به معلمان در راستای ادغام نظریه‌های آموزش رسمی و غیررسمی در مقابله کردن با چالش‌ها و درنهایت افزایش همکاری بین مدارس و اجتماع آن‌ها ارائه داده است، همسوست.

بعد مسئولیت‌پذیری اخلاقی شامل اخلاق فردی و اجتماعی، اخلاق‌مداری، الگوسازی و اشاعه فرهنگ است و با نتایج بارخدا، احمدحیدری و شیر بیگی (۱۴۰۱) که نشان داد ادراک مسئولیت‌پذیری توسط معلمان و مدیران شامل مسئولیت‌پذیری نسبت به سازمان، مسئولیت‌پذیری نسبت به مسائل اجتماعی، مسئولیت‌پذیری در قبال نقش‌های مختلف اجتماعی دانش‌آموزان، مسئولیت‌پذیری نسبت به والدین، مسئولیت‌پذیری در قبال گروه، مسئولیت‌پذیری اخلاقی و مسئولیت‌پذیری فردی هست و نتایج هریس، لانگ، یاتس و گاروک (۲۰۱۹) با عنوان ترکیب اخلاق با مسئولیت اجتماعی در آموزش نشان داد ترکیب اخلاق حرفه‌ای با مسئولیت اجتماعی می‌تواند بهره‌وری دانش‌آموزان را بهبود بخشد، همسو است.

بعد مسئولیت‌پذیری آموزشی شامل شناخت و آموزش قانون، امور سیاسی و مسئولیت مدنی، روش تدریس و سواد رسانه است با نتایج بارخدا و احمد حیدری (۱۳۹۹) با عنوان مسئولیت‌پذیری اجتماعی راهی برای اثربخشی مدارس نشان داد که مسئولیت‌پذیری اجتماعی رابطه مثبت و معناداری با اثربخشی مدارس دارد و در این راستا می‌توان ادعا کرد هرچه معلمان و کادر اجرایی مدارس مسئولیت‌پذیرتر

باشند به همان میزان اثربخشی در مدارس به دست خواهد آمد؛ ارزش و اهمیت ابعاد در دیدگاه معلمان به ترتیب شامل ابعاد اخلاقی، اقتصادی، اجتماعی و قانونی است و نتایج باظهوری (۱۳۹۸) در پیش‌بینی روابط اجتماعی معلمان بر اساس ابعاد مسئولیت‌پذیری نشان داد که بین مهارت‌های مدیریتی مدیر، مسئولیت‌پذیری معلمان و روابط اجتماعی آنان رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد. همچنین ابعاد مسئولیت‌پذیری معلمان (قانونی، اقتصادی، اخلاقی، دوستانه و سازمانی) قابلیت پیش‌بینی میزان روابط اجتماعی آنان را دارد و نتایج احمدی زمانی، گودرزی و نیکو دیالمه (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان مرور سیستماتیک عوامل مؤثر بر مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان با تأکید بر نقش مدرسه بیانگر این موضوع است که محیط بیرونی شامل محیط خانواده، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی است، همسو هست. همچنین با پژوهش پودینه، حسین قلی زاده و مهران (۱۳۹۷) با عنوان مسئولیت‌پذیری اجتماعی مدرسه؛ مطالعه موردی دو مدرسه متوسطه دخترانه شهر مشهد باهدف بررسی چگونگی تحقق مسئولیت‌پذیری اجتماعی نشان داد که توجه به ابعاد اجتماعی-سیاسی، اخلاقی- فرهنگی و قانونی بیش از ابعاد زیست‌محیطی و اقتصادی بوده، همخوانی دارد.

سایر ابعاد پژوهش مسئولیت‌پذیری دینی، فرهنگی، تربیتی و سلامت‌محور با نتایج گودرزی و نیکو دیالمه (۱۳۹۸)، همخوانی دارد.

آموزش‌های اولیه در دانشگاه، عملکرد حرفه‌ای معلمان آینده را به هم پیوند می‌دهد. معلم خوب باید مهارت‌های حرفه‌ای داشته باشد تا بتواند در راستای مسئولیت‌پذیری اجتماعی خود به فعالیت بپردازد و در دانشگاه به این مهارت مهم پرداخته شود. این رویکرد محصول نتایج به‌دست‌آمده در این تحقیق و مطالعات دیگر مانند گئورگ دئو و همکاران (۲۰۲۴)، گرو الکالد و همکاران (۲۰۲۴)، پائولا و همکاران (۲۰۲۱)، مارتینز و همکاران (۲۰۲۰) و ریدر (۲۰۱۹) است. مسئولیت‌پذیری اجتماعی باید یک محتوای درسی عمل‌گرا و ساختارمید در زمینه‌های مختلف باشد که شامل تعهد اجتماعی، کشف شخصی ارزش‌ها، اخلاق و عدالت اجتماعی است. مسئولیت‌پذیری اجتماعی و آموزش دانشگاهی باید به‌صورت نظری-عملی موردتوجه قرار گیرد، زیرا کیفیت و بهبود آموزش با ارتقای واقعی مسئولیت‌پذیری اجتماعی ارتباط دارد. می‌توان به جنبه مهم دیگر در مورد کیفیت، بهبود آموزش و تعالی در تدریس اشاره کرد زیرا این جنبه‌های کلیدی با مسئولیت‌پذیری اجتماعی در ارتباط است.

ایجاد الگوی جامع و کاربردی برای ارتقای این نوع مسئولیت‌پذیری، زمینه‌ساز بهبود کیفیت آموزشی و تربیتی مدارس ابتدایی خواهد بود. توجه به مسئولیت‌پذیری اجتماعی معلمان می‌تواند نقشی محوری در تربیت نسلی مسئولیت‌پذیرتر، آگاه‌تر و فعال‌تر در جامعه ایفا کند و تضمین‌کننده پیشرفت‌های پایدار در نظام آموزش و پرورش باشد. از این‌رو، پیشنهاد می‌شود که سیاست‌گذاران آموزشی و مدیران:

- ۱- به ویژگی‌های روان‌شناختی معلمان به‌عنوان عامل اساسی در ارتقای بهره‌وری حرفه‌ای و اصلاح و بازنگری شیوه‌های جذب و گزینش معلمان ابتدایی متناسب با نیازهای روز جامعه توجه کنند.
- ۲- برنامه‌های آموزشی و توسعه حرفه‌ای مستمر را در زمینه‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی تدوین و اجرا کنند.
- ۳- با تقویت مهارت‌های ارتباطی و افزایش خودآگاهی اجتماعی معلمان، زمینه‌های مشارکت اجتماعی آنان را گسترش دهند.
- ۴- ارزیابی و بازخورد مستمر از نحوه فعالیت‌های معلمان حول محور مسئولیت‌پذیری اجتماعی داشته باشند.

تشکر و قدردانی

از اساتید، صاحب‌نظران و معلمان عزیز که در این پژوهش از نظرت ارزشمندشان بهره‌مند شده و همکاری صمیمانه داشتند، قدردانی می‌شود.

منابع

- احمدی، ندا، نوه ابراهیم، عبدالرحیم و عباسیان، حسین. (۱۴۰۲). تبیین رابطه بین هوش اخلاقی مدیران با دل‌بستگی شغلی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی معلمان، مدیریت برآموزش سازمان‌ها، ۲، ۲۰۱-۲۲۳.
- احمدی زمانی، زهرا، گودرزی و نیکو دیالمه، اکرم. (۱۳۹۸). مرور سیستماتیک عوامل مؤثر بر مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان با تأکید بر نقش مدرسه. دو فصلنامه علمی علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، ۷، ۲۳-۵۷.
- ابراهیمی فرد، یونس، اکبرنژاد، غلامرضا، نورعلی زاده، رحمان، و برومند، لقا. (۱۳۹۷). بررسی رابطه بین اخلاق کار حرفه‌ای معلمان و مسئولیت اجتماعی مدارس متوسطه شهرستان گتوند. کنفرانس ملی یافته‌های نوین در حوزه یاددهی و یادگیری. <https://sid.ir/paper/899015/fa>
- بارخدا، سیدجمال، احمدحیدری، پرستو، و شیربگی، ناصر. (۱۴۰۱). مسئولیت‌پذیری اجتماعی در تلقی معلمان و مدیران. جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۴(۲)، ۲۰۰-۲۲۳. <https://sid.ir/paper/1061503/fa>
- بارخدا، سید جمال و احمدحیدری، سیده پرستو. (۱۳۹۹). مسئولیت‌پذیری اجتماعی راهی برای اثربخشی مدارس. فصلنامه علمی پژوهشی مدیریت مدرسه، ۸(۴)، ۳۸۴-۴۰۳.
- بازپهروی، سارا. (۱۳۹۸). پیش‌بینی روابط اجتماعی معلمان بر اساس ابعاد مسئولیت‌پذیری (مورد مطالعه معلمان شهر ارومیه). اولین همایش ملی مدرسه آینده، اردبیل.
- پودینه، مرضیه، حسین قلی زاده، رضوان و مهram، بهروز. (۱۳۹۷). مسئولیت‌پذیری اجتماعی مدرسه؛ مطالعه موردی دو مدرسه متوسطه دخترانه شهر مشهد. فصلنامه رویکردهای نوین آموزشی، ۱۳(۲)، ۹۵-۱۰۲.
- تقی پور، حسینعلی و کوچ پی ده، سمیه. (۱۴۰۰). شناسایی عوامل تأثیرگذار بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانش‌آموزان متوسطه شهرستان نوشهر. فصلنامه پژوهش‌های برنامه‌ریزی درسی و آموزشی، ۱۱(۲)، ۱-۱۶.
- فتحی، لیلا، طالونی، احد. (۱۴۰۲). مطالعه کیفی مسئولیت‌پذیری اجتماعی در بین معلمان مرد شهرستان پلدشت. مطالعات توسعه اجتماعی/ایران، ۱۵(۵۸)، ۴۷-۶۶.
- قموشی، زهرا، میرکمالی، سیدمحمد و احتشام، زهرا. (۱۴۰۱). رابطه کانون کنترل و مسئولیت‌پذیری اجتماعی با میانجیگری اخلاق حرفه‌ای در بین معلمان ابتدایی شهرری. پویا درآموزش علوم تربیتی و مشاوره، ۱۶، ۶۹-۹۱.
- Alberdi Ruiz de Alegría, A. Imaz Aguirre, A. & Gezuraga Amundarain, M. (2024). The understanding of 'social responsibility and commitment' of the teaching profession: a systematic review. Globalisation, Societies and Education, 1-27.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. Qualitative research in psychology, 3(2), 77-101.
- Chiluveri, S. K. Chiluveri, A. C. & Gupta, B. (2024). Epic journey of Prof. Vaidya Shriram Sharma Evincing Ayurveda to the World. Journal of Research in Ayurvedic Sciences, 8(Suppl 1), S75-S80.
- Chung Phan, T. Minh Ngo, V. Saefullah, K. & Doran, D. (2024). University social responsibility and teachers' satisfaction: The mediating role of reputation and image. Journal of social studies education research, 15(1), 57-90##.
- Coelho, R. Jayantilal, S. & Ferreira, J. J. (2023). The impact of social responsibility on corporate financial performance: A systematic literature review. Corporate Social Responsibility and Environmental Management, 30(4), 1535-1560.

- George, B. Worth, M. J. Pandey, S. & Pandey, S. K. (2024). Strategic management of social responsibilities: a mixed methods study of US universities. *Public Money & Management*, 44(1), 15-25.
- Guerrero Elecalde, R. Contreras García, J. Bonilla Martos, A. L. & Serrano Arnáez, B. (2024). Digital and Social-Civic Skills in Future Primary Education Teachers: A Study from the Didactics of Social Sciences for the Improvement of Teacher Training in Competences. *Education Sciences*, 14(2), 211.
- Halkos, G. & Nomikos, S. (2021). Corporate social responsibility: Trends in global reporting initiative standards. *Economic Analysis and Policy*, 69, 106-117.
- Karami, M. Galavandi, H. & Galaeei, A. (2017). The relationship between professional ethics, ethical leadership and social responsibility of high schools in Kurdistan. *School Administration*, 5(1), 93-112.
- Martínez-Valdivia, E. Pegalajar-Palomino, M. D. C. & Burgos-García, A. (2020). Social responsibility and university teacher training: Keys to commitment and social justice into schools. *Sustainability*, 12(15), 6179.
- Meseguer-Sánchez, V. Abad-Segura, E. Belmonte-Ureña, L. J. & Molina-Moreno, V. (2020). Examining the research evolution on the socio-economic and environmental dimensions on university social responsibility. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(13), 4729.
- Moraes Abrahão, V. Vaquero-Diego, M. & Móstoies, R. C. (2024). University social responsibility: The role of teachers. *Journal of Innovation & Knowledge*, 9(1), 100464.
- Paola Palacios Garay, J. Zavaleta Oliver, J. M. Chaccara Contreras, V. Diaz Flores, S. A. & Rodriguez Baca, L. S. (2021). Social responsibility in university students according to gender and age. *Health Education and Health Promotion*, 9(5), 513-519.
- Rheeder, R. (2019). Social responsibility for health as a global bioethical principle—a Protestant participation in the discussion with UNESCO. *Stellenbosch Theological Journal*, 5(1), 317-346.
- Sindhvani, R. Saddikuti, V. & Vaidya, O. S. (2023). Evaluation of enablers of supply chain resilience and responsibility in India during large-scale disruptions: an ISM-ANP approach. *International Journal of Operational Research*, 48(2), 178-220.
- Sousa, J. C. R. D. Siqueira, E. S. Binotto, E. & Nobre, L. H. N. (2021). University social responsibility: perceptions and advances. *Social Responsibility Journal*, 17(2), 263-281.